
УДК 049.3 + 811.161.2:81'282.2.82...А/Я1/7.01

КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛЕКТІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Грещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис [Текст] / Василь Грещук, Валентина Грещук. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.

Укrajнська літературна мова розвинулася й продовжує розвиватися на ґрунті мови народної, перебуваючи у взаємозв'язках з говорами, які постають основою української літературної мови на всіх її структурних рівнях.

Актуальним напрямом сучасного мовознавства залишається проблема взаємодії літературної мови і діалектів. Важливим, зокрема, є вивчення питання про взаємодію діалектних і літературних елементів на матеріалі текстів художніх творів, оскільки стиль художньої літератури має здатність надовго затримувати і навіть активізувати в собі позалітературні мовні елементи, використовувати зі стилістичною метою ті мовні явища, що згодом можуть стати літературною нормою. Різні мовно-структурні рівні говірок південно-західного наріччя були і є об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців (К.Ф. Герман, П.Ю. Гриценко, Ф.Т. Жилко, Б.В. Кобилянський, І.Г. Матвіяс, В.В. Німчук, І.З. Петличний, М.Ф. Станівський, П.Є. Ткачук та ін.), але комплексного дослідження використання цих діалектів, їх фонетичних, граматичних, лексико-семантичних, фразеологічних рис у мові української художньої літератури досі не було. У своїй монографії **“Південно-західні діалекти в українській художній мові”** В.В. Грещук та Вал. В. Грещук поставили завдання висвітлити використання гуцульського, покутського, бойківського та лемківського діалектів південно-західного наріччя української мови в мові української художньої літератури XIX–XX ст.

© Б.О. КОВАЛЕНКО, 2011

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2011, № 1

125

У вступі до монографії автори стисло обґрунтували вибір теми та актуальність її дослідження.

Основна частина рецензованої праці складається з двох основних розділів, кожен з яких своєю чергою поділяється на підрозділи та параграфи.

Найбільшим за обсягом і найголовнішим за значенням є, безперечно, перший розділ **“Гуцульський говір в українській художній мові ХІХ — першій половині ХХ ст.”** (с. 7–231), оскільки цей говір як один із найколеритніших у південно-західному наріччі має чимало архаїчних мовних рис.

У параграфі **“Дослідження гуцульського говору у його взаємодії з українською художньою мовою”** першого підрозділу **“Початковий етап використання гуцульського говору в українській художній літературі”** дослідники зазначають, що вивчення гуцульських говірок із погляду використання їх у мові художньої літератури започаткував ще І. Франко. Мовознавці скрупульозно аналізують лінгвістичні праці — від невеликих наукових розвідок І.З. Петличного, М.Ф. Станівського, М.П. Лесюка, І. Ціхоцького до дисертаційних та монографічних досліджень Ф.Т. Жилка й Б.В. Кобилянського. На думку авторів, активізації вивчення використання гуцульського говору в українській художній мові сприяла Всеукраїнська наукова конференція **“Гуцульський діалект у мові писемних пам’яток і художньої літератури”** (Коломия, 2008).

Параграфи другий та третій цього ж розділу присвячені висвітленню використання гуцульського говору, їх фонетичних, морфологічних, лексико-семантичних, фразеологічних рис, у художніх творах Ю. Федьковича та М. Павлика. Зокрема Василь та Валентина Грещуки підкреслюють, що наявність значної кількості різноманітних гуцульських діалектних форм у мові художніх творів Ю. Федьковича — це наслідок розвитку української літературної мови на західноукраїнських землях у 60-і — 80-і роки ХІХ ст. з її неунормованістю, неусталеністю, правописними хитаннями, неопрацьованістю художнього словника. За таких умов, на думку дослідників, гуцульські діалектні елементи вільно потрапляли через авторів-носіїв гуцульського говору і добрих знавців гуцульської уснопоетичної творчості у мовну канву художніх творів, тому часом важко або й неможливо розрізнити свідоме, цілеспрямоване і несвідоме, випадкове, мимовільне вживання гуцульських діалектних одиниць. Мова художніх творів М. Павлика, який у використанні гуцульського говору близький до Ю. Федьковича, теж є зразком західноукраїнського варіанта тогочасної літературної мови, який містить значну кількість гуцульських діалектних рис. Однак, мова повістей М. Павлика, як зазначають автори монографії, чіткіше маніфестує різницю щодо використання гуцульських діалектних рис у авторській мові та мові персонажів.

У другому підрозділі **“Гуцульський говір у мові української художньої літератури початку І половини ХХ ст.”** проаналізовано

використання гуцульських діалектних рис в оповіданнях І. Франка і Д. Харов'юка, новелах Марка Черемшини, у творах А. Крушельницького та М. Козоріса.

Особливо цінним, на нашу думку, є те, що автори не залишили поза увагою й використання гуцулізмів у художній мові наддніпрянських письменників – М. Коцюбинського та Г. Хоткевича. Дослідники зазначають, що мова персонажів “Тіні забутих предків” стилізована під гуцульський говір, однак вона відбиває не всі, а найхарактерніші різноманітні діалектні риси, що виступають репрезентантами гуцульськості. У авторській мові в описах господарського укладу гуцулів, їхніх обрядів, природи використано гуцульські лексичні діалектизми. Таке використання гуцульського говору не переобтяжує його сприймання. Г. Хоткевич, як підкреслюють автори монографії, у художніх творах на гуцульську тематику, стилізуючи мову персонажів, прагнув до повноти передачі усіх діалектних особливостей, однак така мовна практика, попри більшу достовірність відтворення народної мови своїх героїв, ускладнює сприймання художнього тексту.

Цінним є й аналіз особливого типу використання гуцульського говору – у ролі літературної мови, який мовознавці здійснили у третьому підрозділі першого розділу монографії. Для аналізу дослідники залучили тексти новел маловідомого письменника Онуфрія Манчука та тексти оповідань письменника, громадського і культурного діяча П. Шекерика-Доникова, які послідовно використовують гуцульський говір і у мові автора, і у мові персонажів. Автори рецензованої праці доходять висновку, що до мови цих творів не застосовні поняття “стилізація під гуцульський говір”, “імітація гуцульського говору”, оскільки в них функцію літературної мови перебирає на себе гуцульський діалект, а отже немає, як у інших творах на гуцульську тематику, опозиції “літературне – діалектне”. З цієї ж причини, вважають Василь та Валентина Грещуки, до художньої мови О. Манчука, П. Шекерика-Доникова не застосовне поняття “діалектизм” як стилістична категорія.

У четвертому підрозділі **“Особливості використання та функції гуцульських діалектних елементів у мові української художньої літератури”** дослідники, констатують, що, залежно від ступеня насиченості гуцульськими діалектними одиницями мови художнього твору, їх різновидів, вживання їх у авторській мові та мові персонажів, виділяють чотири типи літературно-діалектної взаємодії. Кожний із цих типів, підкреслюють мовознавці, характеризується неоднорідністю за ступенем насиченості мови діалектизмами, за їх природою та за послідовністю їх застосування. До першого типу, який характеризується окремими вкрапленнями діалектизмів у літературну мову твору, автори книги віднесли мову оповідань І. Франка на гуцульську тематику та мову повістей “Рубають ліс” А. Крушельницького і “Чорногора говорить” М. Козоріса. Другий тип взаємодії гуцульського говору й літературної мови ілюструють “Тіні забутих предків” М. Коцюбинського й художні твори Г. Хоткевича. Типовим зразком третього типу взаємодії літературної мови і гу-

цульського діалекту дослідники вважають твори Марка Черемшини і Д. Харов'юка, що писані західноукраїнським різновидом літературної мови. До цього ж типу, але з деякими застереженнями, автори монографії зараховують твори Ю. Федьковича та М. Павлика. Особливий тип використання гуцульського говору в мові художньої літератури, як зазначають В. Грещук і Вал. Грещук, становить художня мова таких письменників, як О. Манчук і П. Шекерик-Доників.

У цьому ж підрозділі визначено художні функції гуцульських діалектизмів у белетристичних текстах. Проаналізувавши мову досліджуваних художніх творів автори монографії вважають, що гуцульський говір, його елементи виконують важливі художні функції, пов'язані з образотворенням, індивідуалізацією персонажів, адекватним відображенням характерів, подій, ландшафту тощо, створенням місцевого колориту, пізнанням духовної і матеріальної культури гуцулів, етнографічною ідентифікацією героїв твору.

Другий розділ **“Покутський, бойківський і лемківський діалекти в мові української літератури”** менший за обсягом (с. 232–289), але дуже важливий за науковим значенням, оскільки у ньому дослідники проаналізували мову новел В. Стефаніка, провівши гуцульсько-покутські діалектні паралелі в мові його творів. Не залишили поза увагою мовознавці й ранні, як прозові, так і поетичні твори І. Франка, у яких відбиті основні риси бойківського говору, рідного для письменника. Ретельно проаналізували автори монографії мову першої та другої редакції повісті “Петрії і Добвущуки” і дійшли висновку, що І. Франко зробив великий внесок у зближенні західноукраїнського і наддніпрянського варіантів літературної мови, формуванні єдиної української літературної мови. У цьому ж розділі В. Грещук і Вал. Грещук зупинилися на особливостях використання лемківської говірки в мові трилогії Д. Бедзика “Украдені гори”, зазначивши, що трилогія написана українською літературною мовою, але мову персонажів-лемків письменник стилізує під лемківську говірку.

Загалом же нарис В. В. Грещука і Вал. В. Грещук **“Південно-західні діалекти в українській художній мові”** — цінний здобуток української лінгвістичної науки. Зібраний і проаналізований матеріал може бути використаний у процесі створення узагальнювальних праць з історії української літературної мови, української діалектології та стилістики української мови, для підготовки відповідних курсів вищої школи чи їх розділів, під час читання спецкурсів і спецсемінарів, присвячених взаємодії української літературної мови і говорів, при написанні навчальних підручників з історії української літературної мови, української діалектології та стилістики, у процесі створення академічного курсу української літератури. Результати дослідження можна використовувати й в лексикографічній практиці, зокрема при укладанні словників окремих говорів південно-західного наріччя.

Борис Коваленко (м. Кам'янець-Подільський)

Borys Kovalenko (Kamyanets'-Podil's'kyi)

COMPREHENSIVE INVESTIGATION OF THE DIALECTS USING
IN THE UKRAINIAN BELLES-LETTRES LANGUAGE

Book review on: *Greshchuk V. Pivdenno-zachidni dialekty v ukrains'kiy chudozhniy movi. Narys [Text] / Vasyl' Greshchuk, Valentyna Greshchuk. — Ivano-Frankivs'k: Vydavnytstvo Prykarpats'koho natsional'noho universytetu imeny Vasylya Stefanyka, 2010. — 309 s.*

Мовна мозаїка

ЧОМУ ВСЕ ЛИШЕ ОБРУШУЄТЬСЯ?!

В українській мові помітне дедалі ширше вживання дієслів *обрушуватися*, *обрушитися* замість тих, які природніше передають значення великого руйнування, осування, обвалювання, падіння, а також навальний наступ, безпідставне звинувачування тощо, пор.: *обрушився будинок*, *обрушилася стеля*, *обрушився берег*, *торнадо обрушився на узбережжя Іспанії*, *руські воїни обрушилися на загарбників*, *шквал крутійства*, *ошуканства обрушився на українське суспільство*, *опоненти всіма силами обрушуються на колишній СРСР* та ін. Кожне із названих вживань цих дієслів має свій точніший відповідник, пор.: **обрушився будинок** – **розвалився (впав) будинок**; **обрушилася стеля** – **впала стеля**; **обрушився берег** – **обвалився берег**; **торнадо обрушився на узбережжя Іспанії** – **торнадо налетів на узбережжя Іспанії**; **руські воїни обрушилися на загарбників** – **руські воїни дали відсіч загарбникам**; **шквал крутійства, ошуканства обрушився на українське суспільство** – **шквал крутійства, ошуканства звалився на українське суспільство**; **опоненти всіма силами обрушуються на колишній СРСР** – **опоненти звинувачують у всьому колишній СРСР**.

Отже, уникнути одноманітності можна, якщо дієслова *обрушуватися*, *обрушитися* замінити органічнішими для української мови дієсловами з відповідними значеннями.

Катерина Городенська